

Biuletenio tematika ir tema

Energetika, energijos politika ir ekonomika

Biuletenio laidos antraštė, probleminis klausimas

Skurdas, socialinės paramos efektyvumas ir alternatyvūs pajamų užtikrinimo modeliai

Esminiai žodžiai

Skurdas, skurdo rizika, socialinė atskirtis, socialinė parama, universalios bazinės pajamos, neigiamas pajamų mokestis, Lietuva, Suomija, Iranas, Kenija

Serija ir registracijos numeris

V-2026-3

Leidimo data

2026-03-19

Leidimo vieta

Vilnius

Žanras

Analitinė apžvalga Kita

Šaltiniai: kategorijos

- Teisės aktai Politinė komunikacija
 Analitinių centrų kūriniai / leidiniai
 Žiniasklaidos turinys Socialinių tinklų turinys
 Statistiniai duomenys Mokslo darbai
 Metainformaciniai produktai
 Išviešinti slapti / privatūs duomenys

Šaltiniai: nuo - iki

2007 01 30 -
2026 02 03

Šaltiniai: kalbos

- Lietuvių k. Lenkų k.
 Anglų k. Kitos ES kalbos
 Rusų k. Kitos

Citavimui (APA stiliumi)

Nacionalinė biblioteka, Informacijos analitikos skyrius (2026). *Skurdas, socialinės paramos efektyvumas ir alternatyvūs pajamų užtikrinimo modeliai* (V-2026-3). Vilnius.

Kontaktiniai duomenys

Informacijos analitikos skyrius; analitika@lnb.lt. Nacionalinė biblioteka, Gedimino pr. 51, 01109 Vilnius.

Turinio apžvalga

Šioje apžvalgoje aptariama:

- skurdo ir socialinės atskirties Lietuvoje problema;
- socialinės paramos efektyvumo klausimas;
- bazinių (universalijų) pajamų modelis;
- neigiamo pajamų mokesčio koncepcija.

1. Įžanga

Nepaisant ekonominio augimo ir gerėjančių bendrųjų gyvenimo rodiklių, skurdas Lietuvoje išlieka viena opiausių socialinių problemų. Statistika rodo, kad nemaža dalis lietuvių vis dar gyvena ties skurdo rizikos riba arba žemiau jos, o socialinė atskirtis ypač paveikia vienišus senjorus ir tėvus, asmenis su negalia, tam tikrų regionų gyventojus ir pan. Skurdo tendencijos Lietuvoje atskleidžia ne tik pajamų nelygybę, bet ir struktūrines problemas. Tai – ribotos galimybės darbo rinkoje, nevienodas regionų vystymasis bei nepakankamai prieinamos socialinės paslaugos.

Nors valstybė taiko įvairias socialinės paramos priemones, jų veiksmingumas dažnai kelia abejonių.

Socialinės išmokos neretai yra per menkos, kad realiai pakeistų skurstančiųjų padėtį, o paramos gavimo

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

procesai – sudėtingi. Be to, dalis paramos priemonių nepakankamai motyvuoja integruotis į darbo rinką arba neatliepia realių skurstančiųjų poreikių, ypač tais atvejais, kai gyvenimas nepriteklia užsitęsia. Tai lemia situaciją, kai socialinė parama tampa labiau laikina „pagalba išgyventi“, o ne tvariu skurdo mažinimo sprendimu.

Reaguodamos į socialinės politikos išbandymus, kai kurios šalys vis grįžta prie diskusijų dėl bazinių (universalių) pajamų gyventojams užtikrinimo. Manoma, kad ši priemonė galėtų supaprastinti paramos sistemą ir sumažinti „skurdo spąstus“. Atsiranda valstybių, kurios ryžtasi ją išmėginti per įvairius projektus. Pasvarstymų šia tema periodiškai pasitaiko ir Lietuvoje.

Kaip dar viena galima alternatyva siekiant padėti socialiai jautrioms visuomenės grupėms užsienio šaltiniuose neretai prisimenama neigiamo pajamų mokesčio idėja, kurios įgyvendinimas leistų minimalias gyventojų pajamas užtikrinti per mokesčių sistemą. Nors Lietuvoje ši koncepcija kol kas nėra plačiai aptarinėjama, tarptautiniame diskurse ji minima kaip potencialiai lankstesnis modelis, kuris padėtų tiksliau paskirstyti paramą stokojantiesiems.

Toliau šioje apžvalgoje bendrais bruožais aptariamos skurdo tendencijos Lietuvoje, priežastys, kodėl šis reiškinys mūsų šalyje nemažėja, taip pat dvi skurdo mažinimo galimybės – bazinių pajamų modelis ir neigiamo pajamų mokesčio teorija.

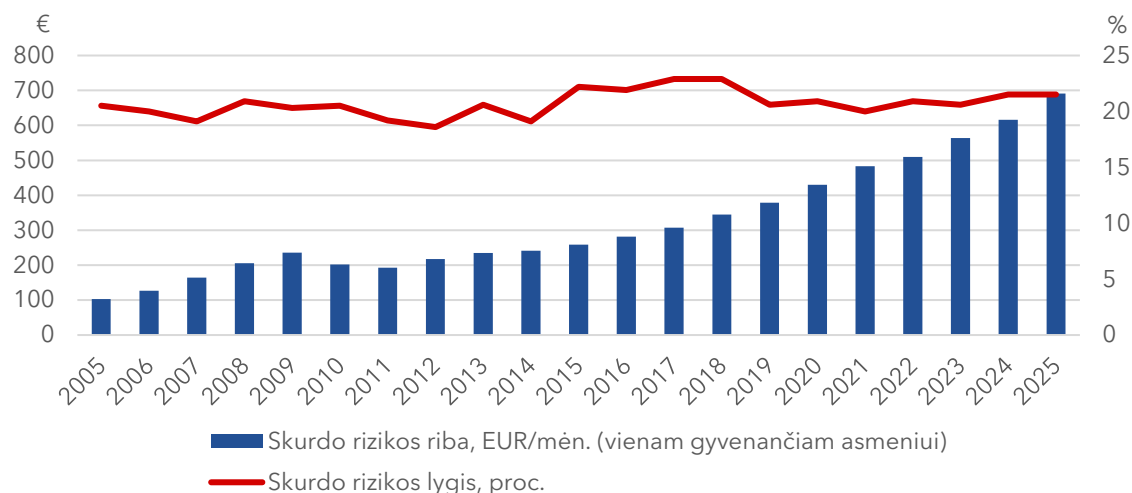
2. Skurdas ir socialinė atskirtis Lietuvoje

Skurdas ir atskirtis Lietuvoje – vienos iš reikšmingiausių socialinių problemų, darančių ilgalaikį poveikį dalies piliečių gyvenimo kokybei, visuomenės sanglaudai ir šalies ekonominei raidai. Šaltiniuose pažymima, kad **Lietuvos skurdo rodiklis tebėra vienas aukščiausių Europos Sąjungoje**. Bendra statistikos tendencija rodo, kad skurdo rizikos lygis šalyje pastaruosius 20 metų išlieka gana stabilus, su nežymiais svyravimais (žr. 1 diagramą).

Valstybės duomenų agentūros duomenimis, 2024 m. žemiau **skurdo rizikos ribos** gyveno apie 620 tūkst. šalies gyventojų – jų skaičius, palyginti su 2023 m., išaugo 0,9 procentinio punkto. Tai sudarė 21,5 proc. Lietuvos populiacijos. Išankstiniais vertinimais, panašus turėjo būti ir 2025-ųjų skurdo rizikos lygis. Kalbant apie piniginę išraišką, 2024 m. nustatyta skurdo rizikos riba siekė 616 Eur per mėnesį vienam asmeniui, o keturių asmenų namų ūkiui, kurį sudarė du suaugusieji ir du vaikai iki 14 metų – 1 294 Eur per mėnesį. Išankstiniai šio rodiklio įverčiai 2025 m. didesni – atitinkamai iki 691 Eur ir 1 451 Eur.¹

¹ Valstybės duomenų agentūra. (2025 metų balandis). Skurdo rizikos lygis. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=32a98f93-2b25-4d25-a617-6affc8b541c#/>

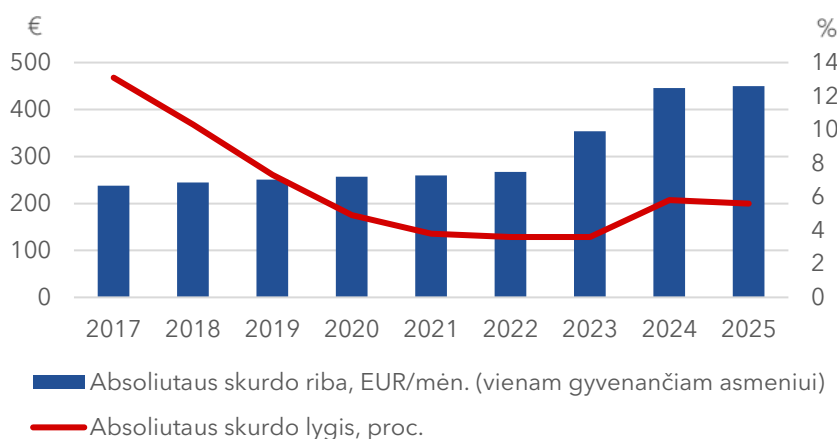
1 diagr. Skurdo rizikos lygio ir skurdo rizikos ribos pokyčiai Lietuvoje 2005–2025 m.*
 © (duomenys) Valstybės duomenų agentūra, 2025 m.² © (grafika) Nacionalinė biblioteka, 2026 m.

*2025 m. duomenys prognostiniai.

2024-iais kilo ir **absoliutaus skurdo lygis** (nuo 3,6 proc. iki 5,8 proc.). Žemiau absoliutaus skurdo ribos, kuri siekė 446 Eur per mėnesį vienam asmeniui ir 937 Eur per mėnesį keturių asmenų šeimos ūkiui, tais metais gyveno apie 167 tūkst. lietuvių.³ Išankstiniais Valstybės duomenų agentūros vertinimais, 2025 m. absoliutus skurdo lygis turėjo būti 5,6 proc., o absoliutaus skurdo riba vienam asmeniui – 450 Eur per mėnesį.⁴

2 diagr. Absoliutaus skurdo lygio ir absoliutaus skurdo ribos pokyčiai Lietuvoje 2017–2025 m.*
 © (duomenys) Valstybės duomenų agentūra, 2025 m.⁵ © (grafika) Nacionalinė biblioteka, 2026 m.

*2025 m. duomenys prognostiniai.

² Ten pat.

³ Valstybės duomenų agentūra. (2025 m. balandžio 24 d.). Pristatyta 2024 m. skurdo statistika. Prieiga per internetą: <https://vda.lrv.lt/lt/naujienos/pristatyta-2024-m-skurdo-statistika/>

⁴ Žr. 1 šaltinį.

⁵ Ten pat.

Statistiškai **tarp labiausiai skurstančių visuomenės grupių 2024 m. išliko pagyvenę** piliečiai. 65 metų ir vyresnių asmenų skurdo rizikos lygis, palyginti su 2023 m., padidėjo 0,8 procentinio punkto bei siekė 36,9 proc. Vidutinė senatvės pensija 2023 m. sudarė 539,1 Eur ir buvo mažesnė už skurdo rizikos ribą – tesiekė 87,5 proc. šio rodiklio. Pažymima, kad nuo 2014 m. vidutinė senatvės pensija mažesnė nei skurdo rizikos riba, bet pastaruosius trejus metus šis atotrūkis palaipsniui mažėjo. 2025 m. žemiau skurdo rizikos ribos gyveno 39,9 proc. senatvės pensiją gaunančių senjorų. Absoliutaus skurdo lygis tarp senatvės pensininkų siekė 2,9 proc. ir, palyginti su 2023 m., padidėjo 1,3 procentinio punkto.⁶

Namų ūkiuose su vaikais skurdo rizikos lygis 2024 m. siekė 16,9 proc., o be vaikų – 25,3 proc. Palyginti su 2023 m., šis rodiklis padidėjo atitinkamai 1,2 ir 0,5 procentinio punkto. Vaikų iki 18 metų skurdo rizikos lygis augo 2 procentiniais punktais ir pasiekė 19 proc. **Ypač didelis skurdo rizikos lygis fiksuotas vieno suaugusiojo, išlaikancio vaikus, namų ūkiuose – 31,6 proc.** Nurodoma, kad atėmus socialines išmokas, tokių šeimų skurdo rizikos lygis padidėtų net iki 49,1 proc. Absoliutaus skurdo lygis šioje grupėje siekė 14,2 proc., o atėmus socialines išmokas šis rodiklis išaugtų iki 33 proc.⁷

Pagal užimtumo statusą, 2024 m. labiausiai skurdo nedirbantys asmenys. Jų skurdo rizikos lygis nuo 2023 m. nepakito ir siekė 59,5 proc. Dirbančiųjų skurdo rizikos lygis per metus padidėjo 0,4 procentinio punkto ir sudarė 8,3 proc. Tarp bedarbių žemiau absoliutaus skurdo ribos buvo 35,4 proc. (11,7 procentinio punkto padidėjimas), o tarp dirbančių asmenų – 2,5 proc. (0,7 procentinio punkto padidėjimas).⁸

Žmonių su negalia finansinė padėtis Lietuvoje taip pat itin sudėtinga. „Eurostat“ duomenimis, 2024 m. su skurdo rizika šalyje susidūrė daugiau nei 38 proc. negalią turinčių asmenų. Beveik 46 proc. patyrė skurdo ar socialinės atskirties grėsmę. Tai vieni aukščiausių rodiklių visoje Europos Sąjungoje (ES vidurkiai atitinkamai 20,7 proc. ir 28,8 proc.). Situacija rodo, kad Lietuvos socialinės apsaugos ir įtraukties politikoje žioji nemenkos spragos, o darbo rinka nėra visiems vienodai prieinama.⁹

Kai kurie ekspertai mano, kad Lietuvoje taikomi skurdo vertinimo metodai ne visai tiksliai atspindi realią padėtį. Pvz., Vilniaus universiteto docentas ekonomistas Algirdas Bartkus teigia, kad šalyje trūksta tikslų duomenų apie faktinį skurstančiųjų skaičių, nes taikomi skurdo vertinimo rodikliai turi metodologinių trūkumų. Santykinė skurdo riba parodo pajamų nelygybę, tačiau neatskleidžia, ar žmonėms pakanka lėšų pagrindiniams poreikiams patenkinti, o absoliutaus skurdo riba, kuri turėtų leisti tai įvertinti, dažnai nustatoma remiantis kainų prognozėmis, o ne faktinėmis kainomis. Dėl to skurdo riba neatspindi realių vartotojų išlaidų ir gali būti netikslė, ypač spartaus kainų augimo laikotarpiais. Pasak Bartkaus, netinkamas skurdo ribos indeksavimas iškraipo skurdo masto vertinimą ir neleidžia patikimai analizuoti jo dinamikos. Pavyzdžiui, kai kuriais metais skurdo riba buvo per menkai padidinta nepaisant didelės infliacijos, o vėliau – per smarkiai pakelta, nors kainų augimas buvo minimalus. Todėl, norint objektyviai įvertinti skurdo lygį ir jo pokyčius, būtina perskaičiuoti absoliutaus skurdo ribą pagal faktines kainas.¹⁰

⁶ Žr. 3 šaltinį.

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat.

⁹ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. (2025 m. spalio 16 d.). Lietuvos gyventojai su negalia patiria aukščiausią skurdo riziką ES. Prieiga per internetą: <https://lygybe.lt/naujienos/lietuvos-gyventojai-su-negalia-patiria-auksciausia-skurdo-rizika-es/>

¹⁰ Ubaraitė, G. (2026 m. vasario 3 d.). Skurdo rodikliai – vieni niūriausių ES ir apipinti mitais: jei sunku, pats kaltas. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2780357/skurdo-rodikliai-vieni-niuriausiu-es-ir-apipinti-mitais-jei-sunku-pats-kaltas?srltid=AfmBOortHgTqbBgur-9FHn3UAIKaACMdYXaUVssfk1YYvhl2glZATeU>

Skurdo rizika Lietuvoje pasiskirsčiusi netolygiai pagal gyvenamąją vietą – **kaimiškųjų vietovių gyventojai dažniau patiria didesnę skurdo riziką nei miestiečiai**. Skurdo rizikos ribos nesiekiančias ekvivalentines disponuojamąsias pajamas 2024 m. gavo 18 proc. miesto gyventojų. Penkiuose didžiuosiuose miestuose šis rodiklis siekė 14,5 proc., kituose miestuose – 24 proc., o kaimuose – net 29,4 proc.¹¹ Lyginant su 2023 m., skurdo rizikos lygis miestuose iš esmės nepakito. Didžiuosiuose miestuose jis sumažėjo 0,3 procentinio punkto, o kituose miestuose padidėjo 0,5 procentinio punkto. Tačiau kaimo gyventojų skurdo rizikos lygis išaugo reikšmingiau – net 3,3 procentinio punkto. Tai rodo skirtumus tarp miestų ir kaimų bei didesnį kaimo gyventojų socialinį ir ekonominį pažeidžiamumą.¹²

Teritoriniai skurdo netolygumai dar ryškesni lyginant Vilnių su likusia Lietuva. **Vilniaus regione skurdo rizikos lygis beveik perpus mažesnis nei kituose regionuose**. Šiuos skirtumus lemia nevienodos darbo rinkos galimybės – sostinėje didesnė darbo pasiūla ir užmokestis, o darbdaviams netgi tenka konkuruoti dėl darbuotojų. Regionuose nedarbo lygis išlieka aukštas, o darbų pasirinkimas – gerokai siauresnis. Pažymima, kad socialinę atskirtį regionuose dar labiau gilina ribotas gyventojų mobilumas ar galimybė persikraustyti – neturint darbo persikelti į vietovę, kurioje geresnės galimybės įsidarbinti, gali būti sudėtinga dėl brangios būsto nuomos, didelio pradinio užstato ir pan.¹³

Ilgametės tendencijos rodo, kad skurdas Lietuvoje – ne pavienių asmenų problema, o sisteminė socialinė realybė, paliečianti skirtingas visuomenės grupes ir šalies teritorijas. Skurdo rizika labiausiai veikia senjorus, žmones su negalia, bedarbius, vienišus tėvus bei kaimo gyventojus, o ryškūs skirtumai tarp Vilniaus ir likusių Lietuvos regionų atskleidžia nevienodas ekonomines galimybes ir didesnį periferijos gyventojų socialinį pažeidžiamumą.

3. Socialinės paramos efektyvumo klausimas

Socialinė parama – tarp svarbiausių valstybės priemonių, skirtų mažinti gyventojų skurdą ir socialinę atskirtį. Ji neabejotinai prisideda prie skurdo rizikos mažinimo – be socialinių išmokų skurstančiųjų dalis būtų gerokai didesnė. Vis dėlto, **ties statistika, tiek įvairių ekspertų įžvalgos sako, kad šių priemonių poveikis dažnai yra nepakankamas iš esmės sprendžiant skurdo mažinimo uždavinius**. Socialinių išmokų sistemos neveiksmingumas yra sudėtinga daugialypė problema, kylanti iš struktūrinių, ekonominių ir socialinių veiksnių.

Tam tikri rodikliai leidžia daryti prielaidą, kad **Lietuvoje teikiamos socialinės paramos mastas yra per menkas, kad būtų užtikrinti baziniai nepritekliuje gyvenančių asmenų poreikiai**. Pvz., vertinant socialinei apsaugai tenkančio bendrojo vidaus produkto (BVP) dalį, Lietuva šiai sričiai skiria gerokai mažiau nei ES šalių vidurkis. 2025 m. vasarą pateiktoje Europos Sąjungos Tarybos rekomendacijoje

¹¹ Žr. 3 šaltinį.

¹² Caritas. [n. d.]. Augant pajamoms, augo ir skurdo rizika. Prieiga per internetą: <https://www.caritas.lt/news/augant-pajamoms-augo-ir-skurdo-rizika>

¹³ Žr. 10 šaltinį.

Lietuvai nurodyta, kad 2023 m. mūsų šalyje socialinės apsaugos išlaidos sudarė apie 14 proc. BVP, o ES vidurkis tais pačiais metais siekė 19,2 proc.¹⁴

Be to, Lietuvos viešajame diskurse nuolat pabrėžiama, kad skurstantiems gyventojams skiriamos socialinės išmokos dažnai yra per kuklios, kad užtikrintų orų pragyvenimą. Nuolat akcentuojama, kad, gavus pensiją ar pašalpą, reikšminga pajamų dalis išleidžiama būstui, komunalinėms paslaugoms, vaistams, o maistui ir kitiems kasdieniams dalykams lieka nepakankamai lėšų. Asmenys, net ir gaudami valstybės paramą, negali patenkinti pagrindinių poreikių ir išlieka skurdo rizikoje. Tai reiškia, kad socialinės paramos sistema ne visai atliepia realius skurstančiųjų poreikius.¹⁵

Svarbu pažymėti, kad nors Lietuvos ekonomika pastaraisiais metais auga, skurdo rodikliai šalyje reikšmingai nemažėja. Valstybė stengiasi gerinti gyventojų finansinę padėtį – kelia minimalų atlyginimą, pensijas ir socialines išmokas, tačiau dažnai susiklosto situacija, kai šie indeksavimai nekompensuoja sparčiai augančių pragyvenimo išlaidų. Viena iš pagrindinių priežasčių – kartu su bendru pragyvenimo lygiu kyla ir skurdo riba. Augant kainoms, dalis gyventojų, nors ir gauna didesnes nominalias pajamas, vis tiek skursta ar išlieka skurdo rizikos zonoje. Dėl to susidaro vadinamasis „spąstų efektas“ – **parama didinama, tačiau reali gyventojų perkamoji galia auga lėčiau nei būtinosis išlaidos, todėl realus gyvenimo pagerėjimas juntamas menkai.**¹⁶

Net jei valstybė didina socialines išmokas, pagalba nebūtinai tampa veiksmingesnė, nes nereti atvejai, kai ji nepasiekia tų, kuriems labiausiai tokios paramos reikia. **Daliai žmonių parama lieka neprieinama dėl pernelyg formalios sistemos, kuri asmenis vertina pagal griežtus, standartizuotus kriterijus ir nepakankamai atsižvelgia į realias gyvenimo aplinkybes.**

Situaciją iliustruoja *Delfi* publikacija, kurioje pasakojama apie negalią turinčio vyro patiriamus rimtus socialinius ir finansinius sunkumus, nes jo pajamos formaliai viršija nustatytą ribą. Realios šio asmens išlaidos gydymui, būstui ir kitoms būtinosioms reikmėms neleidžia jam oriai gyventi ir įsigyti net pagrindinių maisto produktų. Esą socialinės paramos sistema vertina tik pajamas, neatsižvelgdama į turimą negalią ir objektyviai didesnes pragyvenimo išlaidas, todėl jam atsisakoma skirti paramą maistui ar socialinę kortelę. Dėl tokio požiūrio vyras jaučiasi pamirštas, diskriminuojamas ir priverstas nuolat įrodinėti savo skurdą, nors neįgalumas nėra pasirinkimas. Jis nurodo, kad trūksta ir pagalbos organizacijų.¹⁷

Ekonomistas Romas Lazutka teigia, kad žmonių su negalia finansinė padėtis Lietuvoje labai priklauso nuo to, ar asmuo gauna *Sodros*, ar tik šalpos pensiją. Tie, kurie turi pakankamą darbo stažą, gali gauti *Sodros* pensiją, tačiau, jei asmenys tapo neįgalūs būdami jauni ir nespėjo sukaupti stažo ar gavo mažą atlyginimą, jų pensijos būna labai mažos. Ypač sudėtinga padėtis žmonių, kurie neįgalūs tapo vaikystėje

¹⁴ Europos Sąjungos Taryba. (2025 m. liepos 8 d.). Rekomendacija dėl Lietuvos ekonominės, socialinės, užimtumo, struktūrinės ir biudžeto politikos. Prieiga per internetą: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=OJ:C_202503989

¹⁵ Pališkytė, K. (2025 m. vasario 23 d.). Skurdo rodikliai Lietuvoje kelia nerimą: koks gyvenimas už 60 eurų savaitei. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/skurdo-rodikliai-lietuvoje-kelia-nerima-koks-gyvenimas-uz-60-euru-savaitei-120084329>

¹⁶ Užsienyūtė-Četkauskienė, J. (2025 m. spalio 19 d.). Pateikė nepatogius skaičius: šimtai tūkstančių Lietuvoje gyvena skurdo rizikoje. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pateike-nepatogius-skaicius-simtai-tukstanciu-lietuvoje-gyvena-skurdo-rizikoje-120161915>

¹⁷ Užsienyūtė-Četkauskienė, J. (2025 m. rugsėjo 2 d.). Vyras nebegali įpirkti net maisto: noriu, kad žmonės žinotų, kas iš tiesų vyksta Lietuvoje. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/kartu/tikros-istorijos/vyras-nebegali-ipirkti-net-maisto-noriu-kad-zmones-zinotu-kas-istiesu-vyksta-lietuvoje-120141879>

ar gimė su negalia – jie neturi teisės į *Sodros* pensiją ir yra remiami tik valstybės skiriama šalpos pensija, kuri yra itin maža ir kurios dažnai nepakanka pragyvenimui. Teigiama, kad net ir **gaunantys menkas *Sodros* pensijas dažniausiai nebeturi teisės į papildomą socialinę pašalpą skurstantiesiems**, todėl turi verstis su labai ribotomis pajamomis. Profesorius pabrėžia, kad **nors galima gauti kompensacijas būsto šildymui ar vandeniui, tai nepadengia kasdienių poreikių – maisto, vaistų ir kitų būtinų išlaidų**. Dėl to didelė dalis neįgalių asmenų ir senatvės pensininkų gyvena žemiau skurdo ribos. Pasak Lazutkos, ši problema Lietuvoje yra įsisenėjusi ir daugelį metų iš esmės nesprenžžiama, nors apie ją nuolat kalbama viešojoje erdvėje ir politiniu lygmeniu. Jis taip pat atkreipia dėmesį, kad neįgaliesiems sudėtinga įsitvirtinti darbo rinkoje, nes darbdaviai ne visada yra linkę juos samdyti, trūksta pritaikytų darbo vietų, o tai riboja realias galimybes dirbti ir kaupti darbo stažą.¹⁸

Greta griežtų kriterijų, **socialinės paramos veiksmingumą mažina ir jos administravimas** – daugeliui sunkiai įveikiamas prašymo teikimo procesas. Pvz., norint gauti kompensaciją už šildymą, tenka ne tik deklaruoti pajamas, bet ir pateikti banko sąskaitų išrašus, aiškinti vienkartinį įplaukų kilmę bei įrodinėti, kad turimos santaupos nėra skirtos prabangai. **Net ir nedidelės sukauptos lėšos, numatytos gydymuisi ar kitoms būtinoms reikmėms, gali tapti kliūtimi gauti paramą**. Dėl griežtų turto ir pajamų vertinimo kriterijų žmonės dažnai jaučiasi tarsi nepasitikėjimo objektai, o ne pagalbos prašytojai. Kaupimas „juodai dienai“ faktiškai gali tapti baudžiamas, nes santaupos gali būti laikomos pertekliniu turto, o tai lemia paradoksą – parama realiai pasiekama tik tiems, kurie neturi jokio finansinio rezervo.¹⁹

Vis dėlto skurdas nemažėja ne vien dėl paramos dydžio ar administravimo tvarkos. Šią problemą dažniausiai formuoja gilesni kompleksiniai barjerai, lemiantys, kad **kai kurioms visuomenės grupėms sudėtinga įsitvirtinti darbo rinkoje**. Pavyzdžiui, darbo ieškantys asmenys su negalia neretai atmetami jau atrankos etape, nes yra nepageidaujami darbdavių dėl tam tikrų baimių ir stereotipų. Net kai atsiranda galimybė įsidarbinti, kliūtimi gali tapti nepritaikyta darbo vieta, nepakankamai lanksčios darbo sąlygos ir neaiškumas, kaip praktiškai išspręsti šias problemas. Dėl to žmonės lieka be darbo arba dirba mažiau valandų, todėl jų pajamos mažesnės ir skurdo rizika vis tiek išlieka.²⁰

Kalbant apie senjorus, **Lietuvoje pensinio amžiaus sulaukusios moterys labiau rizikuoja patirti skurdą nei vyrai**. Neretai moteriai tenka pertraukti karjerą dėl vaikų auginimo ar artimųjų slaugos, jos dažniau dirba prasčiau apmokamuose sektoriuose, be to, neretai dirba ne visą darbo laiką. Dėl to moterys vidutiniškai uždirba mažiau nei vyrai (*Eurostat* duomenimis, skirtumas siekia 11,5 proc.), o vėliau gauna mažesnes pensijas. *Sodra* nurodo, kad vyrų, turinčių būtinąjį stažą, vidutinė senatvės pensija yra 793 Eur, o moterų – 675 Eur. Todėl moterų skurdo rizikos lygis sulaukus 65 metų yra aukštesnis nei vyrų (atitinkamai 41,9 proc. ir 27,5 proc.). Padėtį dar labiau apsunkina tai, kad moterys senatvėje dažniau lieka

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Dranseikaitė, L. (2025 m. lapkričio 16 d.). Valdžios iššūkiai lietuviams: nori kompensacijų – įrodyk, kad skursti. Prieiga per internetą: <https://www.alfa.lt/aktualijos/lietuva/valdzios-issukiai-lietuviams-nori-kompensaciju-irodyk-kad-skursti/374729/>

²⁰ Jasiūnaitė, K. ir Pepcevičiūtė, I. (2025 m. sausio 30 d.). Žmonės su negalia vis dar jaučia diskriminaciją darbo rinkoje: kodėl taip yra ir kas trukdo situacijai keistis. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/nematomi/naujienos/zmones-su-negalia-vis-dar-jaucia-diskriminacija-darbo-rinkoje-kodel-taip-yra-ir-kas-trukdo-situacijai-keistis-120078949>

vienos – šalyje 80 metų ir vyresnių moterų našlių yra 56 proc., o vyrų – 28,6 proc. Be to, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos skaičiavimais, moterys pensijoje vidutiniškai praleidžia apie 5 metus ilgiau.²¹

Panašūs mechanizmai veikia ir **vieniųjų tėvų grupę**. Joje skurdo rizika dažnai didėja todėl, kad vienišiams tėvams kasdienėje rutinoje trūksta elementarios pagalbos, nėra su kuo pasidalyti vaikų auginimo, buities bei netikėtų situacijų našta. Kai vienas asmuo turi ir dirbti, ir prižiūrėti vaikus, bet koks įprastos rutinos sutrikimas (vaiko liga, darželio ar mokyklos atostogos, nenumatytas vizitas pas gydytoją) gali reikšti praleistas darbo valandas ar net būtinybę rinktis lankstesnį, bet prasčiau apmokamą darbą. Dėl to nukenčia pajamos ir finansinis stabilumas, o išlaidos maistui, vaistams, drabužiams, būstui nemažėja, dažnai tenka spręsti, kurių būtinų poreikių atsisakyti. Trūkstant artimųjų ar institucinės pagalbos, vieniši tėvai tampa mažiau atsparūs krizėms ir greičiau atsiduria situacijose, kuriose be papildomos paramos užtikrinti vaikams saugią kasdienybę tampa labai sudėtinga.²²

Taigi, socialinės pagalbos poveikis dažnai ribotas dėl to, kad išmokų dydžiai neatitinka realių pragyvenimo išlaidų, o socialinių išmokų didinimai neretai nespėja su kainų augimu. Be to, valstybės parama ne visuomet pasiekia tuos, kuriems jos labiausiai reikia, nes griežti formalūs kriterijai ir sudėtinga administravimo sistema neatsižvelgia į individualias aplinkybes, pavyzdžiui, didesnes išlaidas dėl sveikatos ar negalios. Galiausiai, skurdą palaiko ir gilesnės struktūrinės problemos – kliūtys, trukdančios įsitvirtinti darbo rinkoje, tam tikrų visuomenės grupių nelygių galimybių pasekmės, todėl finansinę paramą galima vertinti kaip laikiną „saugiklį“, bet ne kaip tvarų sprendimą, padedantį spręsti skurdo problemą.

4. Universaliųjų bazinių pajamų modelis

Bazinių pajamų idėja, į kurią dažnai žvelgiama kaip į utopinę, pastaraisiais metais vis labiau populiarėja ir tampa diskusijų objektu tiek akademinuose, tiek politiniuose sluoksniuose. Ši koncepcija vertinama gana priešaringai – vieni ją mato kaip būdą sumažinti skurdą ir augančią socialinę nelygybę, kiti – kaip neišvengiamybę didėjant automatizacijos mastui ir nykstant tradicinėms darbo vietoms, dar kiti kelia klausimus dėl šio modelio finansinio tvarumo ir galimų pasekmių motyvacijai dirbti. Pasaulyje būta bandymų šią idėją realizuoti ir nustatyti bazinių pajamų sistemos naudą bei trūkumus.

Pagal visuotinių (besąlyginių) bazinių pajamų idėją valstybė kiekvienam žmogui reguliariai mokėtų nustatyto dydžio pinigų sumą, kad būtų sukurtas finansinis pamatas pragyvenimui, nepriklausantis nuo darbo ar kitaip gaunamų pajamų. Tokia išmoka būtų visuotinė, nes ją gautų visi be turto ar pajamų tikrinimo, asmeninė, nes teisė į ją priklausytų kiekvienam atskiram individui, ir besąlyginė, nes nereikėtų įvykdyti jokių papildomų reikalavimų (pavyzdžiui, būti įsidarbinusiam ar registruotam institucijose). Esminė šios koncepcijos dalis – suma turėtų būti

²¹ Mažesnė pensija, ilgesnė senatvė: moterims tenka didesnė finansinė našta. (2025 m. birželio 4 d.). Prieiga per internetą:

<https://www.15min.lt/verslas/naujiena/finansai/mazesne-pensija-ilgesne-senatve-moterims-tenka-didesne-finansine-nasta-662-2463344>

²² Savanorė – apie pagalbą skurstančioms šeimoms: „Vienišas tėtis vis kartoja, kad ateis laikas, kai jis padės kitiems“. (2025 m. spalio 28 d.).

Prieiga per internetą: https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/seima/2025/10/28/news/savanore-apie-pagalba-skurstanციoms-seimoms-vienisas-tetis-vis-kartoja-kad-ateis-laikas-kai-jis-pades-kitiems--40069571#google_vignette

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

pakankama, kad realiai prisidėtų prie oraus gyvenimo užtikrinimo pagal konkrečios šalies ekonomines ir socialines sąlygas, o ne būtų tik simbolinė parama.²³

Galima išskirti pagrindines potencialias **šios koncepcijos taikymo ekonomines ir socialines naudas:**²⁴

- **skurdo ir ekonominės nelygybės mažinimas.** Kadangi visiems reguliariai būtų mokama pakankamai didelė suma, kuri leistų oriai gyventi, šis modelis galėtų tapti puikia priemone skurdui ir nelygybei mažinti. 2022 m. Jorko universitete atlikto tyrimo duomenimis, koreguojant mokesčius ir garantuojant savaitines išmokas galima sumažinti skurdą daugiau nei perpus. Reguliarios pajamos sumažintų finansinį nesaugumą, o didesnis stabilumas prisidėtų prie tvirtesnės ekonomikos.
- **Vartotojų išlaidų augimas.** Jei žmonės turėtų garantuotą finansinį pamatą, jų vartojimas taptų stabilesnis, mažiau priklausomas nuo netikėtų pajamų svyravimų. Turėdami daugiau disponuojamų lėšų, vartotojai, tikėtina, daugiau išleisťų prekėms ir paslaugoms, todėl augtų paklausa ir stiprėtų įvairūs verslo sektoriai. Didesnis vartojimas galėtų lemti didesnes mokestines pajamas, kurias valstybė galėtų investuoti į viešąsias paslaugas bei infrastruktūrą, taip dar paskatindama ekonominį ciklą.
- **Darbuotojų įgalinimas.** Kadangi išmoka nepriklausytų nuo darbo, pajamų ar kitų papildomų sąlygų, sumažėtų asmenų baimė prarasti pragyvenimo šaltinį keičiant darbą. Bazinės pajamos suteiktų saugumo tinklą, kuris sumažintų spaudimą priimti menkai apmokamo ar nestabilaus darbo pasiūlymus vien dėl būtinybės išgyventi. Turėdami finansinį pagrindą, žmonės galėtų ieškoti užsiėmimo, labiau atitinkančio jų gebėjimus ir interesus, o tai potencialiai didintų pasitenkinimą darbu ir produktyvumą.
- **Darbo sąlygų gerinimas.** Visuotinė besąlyginė išmoka galėtų pakeisti darbuotojo ir darbdavio santykius, nes darbuotojas turėtų minimalią, bet patikimą alternatyvą pragyvenimui. Garantavus bazines pajamas, darbuotojai nebejaustų būtinybės likti prastose darbo vietose vien dėl finansinių priežasčių, todėl padidėtų jų derybinė galia.

Vis dėlto įžvelgiamos ir tam tikros **universalų bazinių pajamų modelio rizikos:**²⁵

- **didelė kaina.** Modelis būtų itin brangus, tektų arba reikšmingai didinti mokesčius, arba iš esmės perskirstyti viešąsias išlaidas (galimai mažinant kitas programas). Nors tikslų finansų poreikį nustatyti sudėtinga, *Swedbank* dar prieš 8 metus (remdamasis 2015 m. duomenimis) skaičiavo, kad net visas lėšas, skirtas socialinei apsaugai (įskaitant pensijas) padalijus po lygiai, bazinės pajamos siektų tik apie 120 Eur per mėnesį, o neįtraukus senjorų ir neperskirsčius pensijų – apie 72 Eur. Paminėtina, kad 2018 m. minimali mėnesio alga buvo apie 400 Eur.²⁶ Buvo skaičiuojama, kad, norint mokėti bent skurdo rizikos ribai artimą sumą (tuo metu virš 280 Eur), socialinei apsaugai tektų skirti apie 80

²³ Universalios bazinės pajamos neišvengiama ateities realybė? (2024 m. rugpjūčio 13 d.). Prieiga per internetą:

<https://www.vdu.lt/lt/universalios-bazines-pajamos-neisvengiama-ateities-realybe/>

²⁴ Maguire, O. (2025 m. balandžio 10 d.). Pros and cons of universal basic income: solution to unemployment or too expensive? Prieiga per internetą: <https://www.reed.com/articles/pros-and-cons-of-universal-basic-income>

²⁵ Ten pat.

²⁶ Gudavičius, S. (2018 m. spalio 16 d.). Vyriausybė padidino minimalią algą. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2018/10/16/vyriausybe-padidino-minimalia-alga>

proc. biudžeto arba ieškoti kitų finansavimo šaltinių, o jų neradus mokesčių pajamos tektų didinti per 30 proc.²⁷

- **Motyvacijos dirbti sumažėjimas.** Vienas dažniausių kritikų argumentų – garantuotos pajamos gali atimti paskatas dirbti, todėl dalis žmonių galbūt nuspręstų dirbti trumpiau arba išvis nedirbti. Tokiu atveju augtų nedarbo lygis, mažėtų apmokestinamosios pajamos ir lėtėtų ekonomika. Taip pat daroma prielaida, kad net ir dirbantys asmenys, kurių bazinius poreikius tenkintų garantuotos pajamos, galėtų būti mažiau suinteresuoti siekti karjeros, kelti kvalifikaciją ar maksimaliai stengtis, todėl ilgainiui kristų jų produktyvumas.
- **Sunkumai kai kurioms pramonės šakoms.** Sektoriuose, kurie remiasi mažiau apmokama darbo jėga, veikiančioms įmonėms greičiausiai imtų stigti kadryų arba jos būtų priverstos kelti atlyginimus, nes turėdami finansinį pamatą žmonės būtų mažiau linkę dirbti tokius darbus. Dėl to didėtų įmonių veiklos sąnaudos, dalis jų įgyvendintų spartesnį procesų automatizavimą. Tai reikštų darbo vietų skaičiaus mažėjimą.
- **Infliacijos rizika.** Padidėjus disponuojamoms pajamoms, natūraliai augtų vartojimas, o tai didintų paklausą. Jei pasiūla nespėtų prisitaikyti, kiltų kainos ir infliacija. Tokiu atveju bazinių pajamų perkamoji galia mažėtų, o dalis planuotų privalumų (pvz., realus gyvenimo lygio pagerėjimas) nustotų veikti.
- **Potenciali nelygybė ir nepakankamas tikslumas.** Nors bazinių pajamų tikslas – mažinti skurdą ir nelygybę, kritikai teigia, kad vienodo dydžio išmoka visiems nebūtinai patenkina skirtingus visuomenės grupių poreikius. Tos pačios sumos gali nepakakti asmenims, kuriems reikia didesnės paramos (pvz., dėl ligos, negalios ar didelių būsto kainų), o kitai daliai žmonių parama gali būti mažiau aktuali arba visai nereikalinga. Todėl argumentuojama, kad efektyvesnis būtų tikslingesnis modelis, pritaikytas apsaugoti labiausiai pažeidžiamas visuomenės grupes.

Toliau apžvelgiami **bazinių pajamų modelio taikymo Suomijoje, Irane ir Kenijoje pavyzdžiai**, atskleidžiantys šios idėjos realizavimo skirtinguose kontekstuose aspektus. Suomijos atvejis iliustruoja, kaip bazinių pajamų mechanizmas galėtų veikti gerovės sistemoje, Irano – kaip universaliosios išmokos tapo ekonominės reformos dalimi, o Kenijos – kaip ilgalaikis rėmimas veikia mažesnių pajamų aplinkoje. Vis dėlto, šie pavyzdžiai neleidžia tiksliai numatyti, koks būtų praktinis bazinių pajamų idėjos įgyvendinimo poveikis, jei šį metodą nuspręstų taikyti viena ar kita valstybė, nes aptariamais bandymais buvo atliekami ribotą laiką ir skirtingomis sąlygomis – eksperimentų šalys buvo nevienodo ekonominio išsivystymo, nevienodų kultūrų ir pan.

Pirmoji Europoje tokį eksperimentą 2017–2018 m. įgyvendino **Suomija**. Visoje šalyje atsitiktine tvarka atrinkta 2 tūkst. bedarbių, kuriems imta mokėti po 560 Eur per mėnesį, neįpareigojant ieškoti darbo ir nemažinant išmokos, jei dalyvis jį susirastų. Kontrolinei grupei priklausė 173 tūkst. asmenų, papildomai dar gavusių ir bedarbio pašalpą. Pažymėtina, kad šis bandymas ne visiškai atitinka universalių bazinių

²⁷ Jankaitytė, G. (2018 m. balandžio 28 d.). Kiek kainuotų bazinės pajamos Lietuvoje. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/verslo-valdymas/2018/04/28/kiem-kainuotu-bazines-pajamos-lietuvoje>

pajamų modelį, nes buvo taikytas labai ribotam asmenų ratui, be to, mokėta suma neužtikrino visiško pragyvenimo. Eksperimentu siekta išsiaiškinti, ar garantuotos bazinės pajamos gali paskatinti žmones imtis menkai apmokamo arba laikino darbo, nesibaiminant prarasti išmokų.²⁸

Šiuo atžvilgiu didelis skirtumas neišryškėjo – nustatyta, kad gaunantieji bazinės pajamas per vienerius tyrimo metus tedirbo vidutiniškai šešiomis dienomis daugiau nei kontrolinės grupės atstovai. Tiesa, kai kuriose dalyvių grupėse užimtumo padidėjimas buvo pastebimas labiau, pavyzdžiui, asmenys, turintys vaikų, buvo labiau linkę įsidarbinti. Atsiskleidė ir kita teigiama tendencija – pagerėjo žmonių savijauta. Tiriamieji buvo psichologiškai geriau nusiteikę, jautėsi finansiškai saugesni, mažiau stresavo.²⁹ Nustatyta, kad kai kuriems dalyviams dvejus metus gautos bazinės pajamos suteikė galimybę siekti asmeninių ambicijų ir realizuoti sumanymus. Laisvai samdomi specialistai, menininkai ir verslo atstovai bazinių pajamų poveikį vertino palankiau, dalis jų pabrėžė, kad ši parama sudarė galimybes imtis norimos veiklos ar verslo iniciatyvų.³⁰

2010 metų pabaigoje **Iranas** nusprendė mokėti gyventojams universalią piniginę išmoką, kuri buvo įvesta kaip kompensacija už panaikintas subsidijas energijai ir duonai. Vyriausybė kas mėnesį pervesdavo į kiekvienos šeimos (namų ūkio) sąskaitą sumą, kuri buvo gana didelė – 2011 m. sudarė apie 29 proc. vidutinio namų ūkio pajamų, o vienam žmogui teko maždaug 1,50 Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) dolerio per dieną. Programai buvo skirta apie 6,5 proc. šalies BVP.³¹

Tyrimai rodo, kad ji šalies darbo rinkai nepakenkė – nenustatyta reikšmingo darbo jėgos sumažėjimo, o kai kuriose grupėse (ypač tarp moterų) net pastebėtas didesnis įsitraukimas. Tiesa, fiksuotas mažesnis 20–29 metų asmenų užimtumas, tačiau tai paaiškinama tuo, kad ir iki bazinių išmokų įvedimo ši visuomenės grupė mažiau įsitraukdavo į darbo rinką, nes turėjo galimybių siekti aukštojo išsilavinimo. Ši priemonė buvo ypač naudinga trumpuoju laikotarpiu – ji sušvelnino kainų šoką ir sumažino skurdą bei nelygybę beveik perpus. Tačiau vėliau jos teigiamas efektas silpo, nes išmoka nebuvo indeksuojama, todėl infliacija ir valiutos nuvertėjimas „suvalgė“ jos realią vertę, o nelygybė vėl ėmė didėti. Ši programa vėliau buvo reformuota ir 2022–2023 m. nutolo nuo bazinių pajamų modelio.³²

Varginguose **Kenijos** kaimuose bazinių gyventojų pajamų eksperimentas startavo 2017 m. Jį inicijavo JAV įsikūrusi labdaros organizacija *GiveDirectly*, norėdama praktiškai patikrinti elementarią skurdo mažinimo idėją – užuot kūrus sudėtingas paramos programas, reguliariai ir besąlygiškai duoti žmonėms pinigų, kad jie patys nuspręstų, ko jiems labiausiai reikia: įsigyti maisto, mokyti, investuoti ar padengti skolas. Parama teikiama pervedant maždaug po 50 JAV dolerių per mėnesį, ir tai turėtų tęstis 12 metų,

²⁸ Matthews, A. (2020 m. gegužės 30 d.). Finland's answer to universal basic income. Prieiga per internetą: <https://www.dw.com/en/does-finland-show-the-way-to-universal-basic-income/a-53595886>

²⁹ Kangas, o.; Jauhiainen, S.; Simanainen, M. and Ylikännö, M. (2020 m. gegužės 6 d.). Suomen perustulokokeilun arviointi. Prieiga per internetą: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/items/7127f99c-1452-4ba0-aa85-5963ed082fca>

³⁰ Henley, J. (2020 m. gegužės 7 d.). Finnish basic income pilot improved wellbeing, study finds. Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/society/2020/may/07/finnish-basic-income-pilot-improved-wellbeing-study-finds-coronavirus>

³¹ Geier, C. [n. d.]. Universal Basic Income in Iran. Prieiga per internetą: <https://borgenproject.org/universal-basic-income-in-iran/>

³² Rymon, Y. (2025). Universal Basic Income: Ideological Debate and Evidence from Iran, Alaska, and Switzerland. Prieiga per internetą: https://www.scienceopen.com/document_file/53aac4a5-afe7-41c8-a7a4-203f724b8566/ScienceOpen/WRPE_16_2_Rymon.pdf

maždaug iki 2029-ųjų. Tikimasi, kad šis projektas leis palyginti ne tik trumpalaikį bazinių pajamų modelio efektą, bet ir ilgalaikę naudą.³³

Siekiant palyginti skirtingus išmokų modelius, eksperimentas vykdomas keliais lygmenimis. Pvz., tyrėjai vertino maždaug 5 tūkst. asmenų, gavusių mėnesines išmokas, ir beveik 12 tūkst. kontrolinės grupės atstovų, kurie išmokų negavo, rezultatus. Taip pat nuolatinės mėnesinės išmokos gavėjų situacija buvo lyginama su dar 2 alternatyviomis grupėmis. Vieną jų sudarė 9 tūkst. asmenų, gavusių mėnesines išmokas tik dvejus metus, o kitą – taip pat apie 9 tūkst. dalyvių, tą pačią dviejų metų sumą gavusių kaip vienkartinę išmoką.³⁴

Pirmieji maždaug dvejų metų rezultatai parodė, kad visų paramą gavusių grupių atstovai gyveno geriau nei kontrolinės, pvz., nustatyti aukštesni išmokų gavėjų gerovės rodikliai – daugiau išleista maistui, švietimui ir pan. Pažymėtina, kad 85 proc. dalyvių teigė, jog iki eksperimento pradžios jie patyrė alkį. Ypač išsiskyrė vienkartinės išmokos gavėjai – jie įkūrė 19 proc. daugiau smulkiųjų verslų, o jų grynosios pajamos iš verslo buvo apie 80 proc. didesnės nei dalyvių, kuriems ta pati suma buvo mokama dalimis. Taip pat paaiškėjo, kad kai kurie gyventojai mėgino susikurti vienkartinės išmokos efektą jungdamiesi į rotacinius taupymo klubus. Grupės, kuriai išmoka mokėta 2 metus, į tokius klubus įnešdavo apie 8 proc. daugiau nei asmenys, kuriems parama neteikta, o dalyviai, kuriems numatytas 12 metų finansavimas, įnešdavo net apie 70 proc. daugiau nei kontrolinės grupės atstovai. Tyrėjai taip pat teigia, kad pirmaisiais eksperimento metais aiškių infliacijos požymių neišryškėjo.³⁵

Rotacinis taupymo klubas – bendruomeninis taupymo mechanizmas, pagal kurį grupės nariai reguliariai (dažniausiai kas mėnesį) įneša sutartą sumą į bendrą fondą, o kiekvieną mokėjimo ciklą visas sukauptas fondas išmokamas vis kitam nariui pagal iš anksto sudarytą eilę arba kitokį susitarimą. Taip kiekvienas dalyvis po tam tikro laikotarpio gauna stambesnę vienkartinę sumą, nors pats į fondą įneša mažesnes dalis.

Nepaisant augančio susidomėjimo ir vykdomų eksperimentų, bazinių pajamų modelis kol kas išlieka labiau teorinė idėja ir ateities vizija nei plačiai taikoma praktika. Dauguma įgyvendintų bandymų buvo riboto masto ir trukmės, todėl jų rezultatai neleidžia vienareikšmiškai įvertinti ilgalaikio bazinių pajamų poveikio ekonomikai, darbo rinkai ir viešiesiems finansams. Be to, išlieka nemažai neatsakytų klausimų dėl šios sistemos finansavimo, suderinamumo su esamomis socialinės apsaugos priemonėmis ir politinio įgyvendinimo galimybių. Dėl šių priežasčių bazinių pajamų modelis šiuo metu dažniau aptariamas kaip perspektyvi, bet iki galo neišbandyta idėja, kurios realizavimas galbūt taps aktualus ateityje.

³³ Aizenman, N. (2023 m. gruodžio 7 d.). Key findings released in Kenya universal basic income experiment. Prieiga per internetą: <https://alaskapublic.org/news/2023-12-07/key-findings-released-in-kenya-universal-basic-income-experiment>

³⁴ Ten pat.

³⁵ Ten pat.

5. Neigiamo pajamų mokesčio teorija

Neigiamo pajamų mokesčio koncepcija Lietuvoje šiuo metu didesnio visuomenės ar politikų dėmesio nesulaukia, tačiau tarptautiniame kontekste ji yra gerai žinoma ir analizuojama. Ši teorija neretai aptariama greta universalių bazinių pajamų idėjos, kaip potencialiai pigesnė ir tikslingesnė paramos paskirstymo alternatyva. Įdomu tai, kad neigiamo pajamų mokesčio idėja Lietuvoje kelia menką susidomėjimą, nors dar 2007 m. Tarptautinis valiutos fondas savo rekomendacijose mūsų šaliai pasiūlė šį modelį kaip galimą socialinės apsaugos stiprinimo ir pajamų nelygybės mažinimo priemonę.³⁶

Neigiamas pajamų mokestis – tai mokesčių ir socialinės paramos koncepcija, apibrėžianti sistemą, kuri apsaugotų mažas pajamas gaunančius asmenis, mažintų skurdo riziką, padarytų socialinę paramą paprastesnę ir aiškesnę bei skatintų dirbti. Teoriškai, įvesdama neigiamą gyventojų pajamų mokestį valstybė turėtų nustatyti minimalų pajamų lygį, kiek žmogui reikia lėšų, kad patenkintų būtiniausius savo poreikius. Jei asmens pajamos būtų mažesnės nei valstybės numatyta riba, jis nemokėtų gyventojų pajamų mokesčio, priešingai – jam būtų apskaičiuojama išmoka, kuri kompensuotų iki minimalaus pajamų lygio trūkstamą dalį. Parama būtų koreguojama pagal asmens pajamų dydį – joms augant išmoka mažėtų. Šie pinigai būtų mokami tol, kol asmens pajamos susilygintų su valstybės numatyta riba arba ją peržengtų. Neigiamas pajamų mokestis galėtų būti koreguojamas atsižvelgiant ir į šeimos dydį.³⁷

Ši koncepcija neretai pristatoma kaip potencialiai pigesnė alternatyva bazinėms gyventojų pajamoms, nes parama būtų diferencijuojama pagal asmens gaunamas pajamas ir į ją pretenduotų tik sunkiausiai besiverčiantys visuomenės nariai. Nors neigiamo pajamų mokesčio idėja užsienio viešajame diskurse aptariama gana dažnai, ji kol kas nėra taikoma, šiuo metu netgi nevykdomi su ja susiję mažesnės apimties bandymai.

Tiesa, 1968–1982 m. laikotarpiu JAV ir Kanadoje buvo įgyvendinti keli socialiniai eksperimentai, kuriais siekta patikrinti, kaip veiktų sistema, garantuojanti paramą mažesnes pajamas gaunantiems asmenims. Parama palaipsniui mažėtų augant pajamoms. Šių bandymų rezultatai dviprasmiški, pirmiausia dėl paties tyrimo kokybės. Dėl pernelyg sudėtingos tyrimo schemos ir per didelio skirtingų tiriamųjų grupių skaičiaus pasiektas mažas statistinis tikslumas ir buvo sunku aiškiai įvertinti tikrąjį programos poveikį. Be to, nebuvo gerai apgalvota duomenų rinkimo strategija, o vėliau paaiškėjo, kad nemažai pajamų buvo deklaruota neteisingai – tai dar labiau iškreipė rezultatus. Dėl šių trūkumų tyrimo išvados buvo interpretuojamos atsargiai ir netapo pakankamai tvirtu politinių sprendimų pagrindu. Šių eksperimentų kontekste nustatyta, kad dėl neigiamo pajamų mokesčio šiek tiek (2–4 savaitėmis per metus) sutrumpėjo pagrindinių pajamų gavėjų darbo laikas. Taip pat buvo padaryta išvada, kad dėl neigiamo pajamų mokesčio padidėjo skyrybų skaičius, o tai buvo laikoma nepageidautinu reiškiniu.³⁸

Svarbiausias neigiamo pajamų mokesčio pranašumas prieš bazinių pajamų modelį – paramos teikimas tik tiems, kuriems jos labiausiai reikia – menkas pajamas gaunantiems žmonėms. Sistema būtų gerokai

³⁶ TVF siūlo įvesti neigiamą pajamų mokestį. (2007 m. sausio 30 d.). Prieiga per internetą:

https://www.vz.lt/archive/straipsnis/2007/01/30/TVF_siulo_ivesti_neigiama_pajamu_mokesti

³⁷ Negative Income Tax: Meaning, Example & How it Works? (2024 m. rugpjūčio 30 d.). Prieiga per internetą:

<https://www.kotaklife.com/insurance-guide/savingstax/negative-income-tax-meaning-example-how-it-works>

³⁸ Linke, R. (2018 m. vasario 7 d.). Negative income tax, explained. Prieiga per internetą: <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/negative-income-tax-explained>

pigesnė, nes pasiturintieji nebūtų papildomai remiami. Be to, neigiamo pajamų mokesčio idėja galėtų būti realizuojama per esamas mokesčių struktūras, todėl nereiktų atskiro išmokų administravimo – būtų mažiau biurokratijos nei tradicinėse socialinės paramos ar nedarbo išmokų sistemose. Kadangi parama mažėtų laipsniškai, dirbti būtų finansiškai naudinga ir būtų išvengiama skurdo spąstų, o politikos formuotojai turėtų daugiau lankstumo, pvz., nustatyti laipsniško paramos mažinimo rodiklį. Vis dėlto dažnai pabrėžiama, kad pagrindiniai neigiamo pajamų mokesčio modelio trūkumai susiję su praktiniu jo įgyvendinimu – visi gyventojai turėtų būti registruoti mokesčių sistemoje ir turėti banko sąskaitą. Asmenys, kurių pajamos kinta, turėtų turėti galimybę reguliariai teikti duomenis, o mokesčių administratorius – laiku sumokėti neigiamą mėnesinį mokestį.³⁹

Neigiamas pajamų mokestis šaltiniuose pirmiausia vertinamas kaip pajamų dydžiu grįstas mechanizmas – mažai uždirbantys asmenys gauna išmoką, kuri didėjant pajamoms palaipsniui mažėja. Tai galėtų supaprastinti paramos sistemą, tikslingiau paskirstyti pagalbą ir remti stokojančius išlaikant jų paskatas dirbti. Modelio kaina ir poveikis labiau priklausytų nuo konkrečių jo parametrų ir derinimo su kitomis valstybės pagalbos priemonėmis.

6. Apibendrinimas ir akcentai, į ką atkreipti dėmesį ateityje

Skurdas ir atskirtis Lietuvoje – vienos iš reikšmingiausių socialinių problemų, darančių ilgalaikį poveikį dalies piliečių gyvenimo kokybei, visuomenės sanglaudai ir šalies ekonominei raidai. Šaltiniuose pažymima, kad Lietuvos skurdo rodiklis tebėra vienas aukščiausių Europos Sąjungoje. Bendros statistikos tendencijos rodo, kad skurdo rizikos lygis šalyje pastaruosius 20 metų išlieka gana stabilus, su nežymiais svyravimais. Skurdas Lietuvoje – ne pavienių asmenų problema, o sisteminė socialinė realybė, paliečianti skirtingas visuomenės grupes ir šalies teritorijas. Skurdo rizika labiausiai veikia senjorus, žmones su negalia, bedarbius, vienišus tėvus bei kaimo gyventojus, o ryškūs skirtumai tarp Vilniaus ir likusių Lietuvos regionų atskleidžia nevienodas ekonomines galimybes ir didesnę periferijos gyventojų socialinį pažeidžiamumą.

Socialinė parama – tarp svarbiausių valstybės priemonių, skirtų mažinti gyventojų skurdą ir socialinę atskirtį. Ji neabejotinai prisideda prie skurdo rizikos mažinimo – jei socialinių išmokų nebūtų, skurstančiųjų dalis būtų gerokai didesnė. Vis dėlto, tiek statistika, tiek įvairių ekspertų įžvalgos sako, kad šių priemonių poveikis dažnai yra nepakankamas iš esmės spręsti skurdo mažinimo uždavinius. Socialinių išmokų sistemos neveiksmingumas yra sudėtinga daugialypė problema, kylanti iš struktūrinių, ekonominių ir socialinių veiksnių. Socialinės pagalbos poveikis dažnai ribotas dėl to, kad išmokų dydžiai neatitinka realių pragyvenimo išlaidų, o socialinių išmokų didinimai dažnai nespėja su kainų augimu. Be to, valstybės parama ne visuomet pasiekia tuos, kuriems jos labiausiai reikia, nes griežti formalūs kriterijai ir sudėtinga administravimo sistema neatsižvelgia į individualias aplinkybes, pavyzdžiui, didesnes išlaidas

³⁹ Harry Geels: Negative income tax is better than basic income. (2025 m. liepos 1 d.). Prieiga per internetą: <https://www.financialinvestigator.nl/en/nieuws-detailpagina/2025/07/01/harry-geels-negative-income-tax-is-better-than-basic-income>

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

dėl sveikatos ar negalios. Galiausiai, skurdą palaiko ir gilesnės struktūrinės problemos – kliūtys, trukdančios įsitvirtinti darbo rinkoje, tam tikrų visuomenės grupių nelygių galimybių pasekmės, todėl finansinę paramą galima vertinti kaip laikiną „saugiklį“, bet ne kaip tvarų sprendimą, padedantį spręsti skurdo problemą.

Bazinių pajamų idėja, į kurią dažnai žvelgiama kaip į utopinę, pastaraisiais metais vis labiau populiarėja ir tampa diskusijų objektu tiek akademiniuose, tiek politiniuose sluoksniuose. Ši koncepcija vertinama gana prieštaringai – vieni ją mato kaip būdą sumažinti skurdą ir augančią socialinę nelygybę, kiti – kaip neišvengiamybę didėjant automatizacijos mastui ir nykstant tradicinėms darbo vietoms, dar kiti kelia klausimus dėl šio modelio finansinio tvarumo ir galimų pasekmių motyvacijai dirbti. Pasaulyje būta bandymų šią idėją realizuoti ir nustatyti bazinių pajamų sistemos naudą bei trūkumus. Nepaisant augančio susidomėjimo ir vykdomų eksperimentų, bazinių pajamų modelis kol kas išlieka labiau teorinė idėja ir ateities vizija nei plačiai taikoma praktika. Dauguma įgyvendintų bandymų buvo riboto masto ir trukmės, todėl jų rezultatai neleidžia vienareikšmiškai įvertinti ilgalaikio bazinių pajamų poveikio ekonomikai, darbo rinkai ir viešiesiems finansams. Be to, išlieka nemažai neatsakytų klausimų dėl šios sistemos finansavimo, suderinamumo su esamomis socialinės apsaugos priemonėmis ir politinio įgyvendinimo galimybių. Dėl šių priežasčių bazinių pajamų modelis šiuo metu dažniau aptariamas kaip perspektyvi, bet iki galo neišbandyta idėja, kurios realizavimas galbūt taps aktualus ateityje.

Neigiamo pajamų mokesčio koncepcija Lietuvoje šiuo metu didesnio visuomenės ar politikų dėmesio nesulaukia, tačiau tarptautiniame kontekste ji yra gerai žinoma ir analizuojama. Ši teorija neretai aptariama greta universalių bazinių pajamų idėjos, kaip potencialiai pigesnė ir tikslingesnė paramos paskirstymo alternatyva. Įdomu tai, kad neigiamo pajamų mokesčio idėja Lietuvoje kelia menką susidomėjimą, nors dar 2007 m. Tarptautinis valiutos fondas savo rekomendacijose mūsų šaliai pasiūlė šį modelį kaip galimą socialinės apsaugos stiprinimo ir pajamų nelygybės mažinimo priemonę. Neigiamas pajamų mokestis šaltiniuose pirmiausia vertinamas kaip pajamų dydžiu grįstas mechanizmas – mažai uždirbantys asmenys gauna išmoką, kuri didėjant pajamoms palaipsniui mažėja. Tai galėtų supaprastinti paramos sistemą, tikslingiau paskirstyti pagalbą ir remti stokojančius asmenis išlaikant jų paskatas dirbti. Modelio kaina ir poveikis labiau priklausytų nuo konkrečių jo parametrų ir derinimo su kitomis valstybės paramos priemonėmis.

Akcentai, į ką atkreipti dėmesį ateityje

- Skurdo rodikliai Lietuvoje ilgą laiką išlieka beveik nepakitę, tai rodo, kad dabartinė socialinė politika šalyje ne tiek mažina šį reiškinį, kiek švelnina jo pasekmes. Galima numanyti, kad nepritekliuje gyvenančių asmenų rėmimo priemonės dažnai veikia kaip trumpalaikė pagalba, leidžianti „prigesinti gaisrą“ konkrečiu metu (pvz., kainų šuolių ar ekonominio nestabilumo laikotarpiu), tačiau nepakankamai daro įtaką pačioms skurdo priežastims. Kai socialinės paramos sistema, užuot teikusi

ilgalaikius sprendimus, veikia kaip kompensacinis ar reakcinis mechanizmas, skurdas tampa nuolatine problema, kurios masto įvairios paramos priemonės reikšmingai nemažina.

- Svarbu, kad politikos formuotojai į skurdą žiūrėtų kaip į sisteminę, o ne epizodinę riziką. Prioritetu turėtų tapti skurdo prevencija ir nuoseklus atitinkamų priemonių derinimas, kuris reikštų tikslesnį paramos paskirstymą tiems, kam ji būtina. Taip pat reikėtų skirti daugiau dėmesio priemonėms, ne tik mažinančioms momentinį spaudimą, bet ir sudarančias prielaidas išeiti iš skurdo, numatyti platesnį tikslinių priemonių spektrą skirtingoms pažeidžiamoms grupėms, kad valstybės pagalba veiktų kryptingai, o ne pavieniais, tarpusavyje menkai susietais sprendimais. Lygiagrečiai būtina tobulinti duomenimis grįstą valdymą – reguliariai vertinti, kurios priemonės iš tiesų mažina skurdo trukmę ir gylį, o kurios tik suteikia trumpalaikį palengvėjimą, ir pagal tai perskirstyti finansavimą. Galiausiai daugiau dėmesio reikėtų skirti ankstyvajai intervencijai, ypač – vaikų, vienišų tėvų, negalią turinčių asmenų, senjorų ir regionų pažeidžiamumo mažinimui, nes būtent čia dažniausiai susiformuoja užsitęsiančio skurdo problema, kuri vėliau reikalauja vis brangesnių kompensacinių sprendimų.
- Nors bazinių pajamų ir neigiamo pajamų mokesčio idėjos atrodo patrauklios dėl savo paprastumo, aiškios logikos ir pažado sumažinti biurokratiją, realus jų poveikis valstybei vis dar nėra pakankamai ištirtas, kad būtų galima užtikrintai prognozuoti minėtų modelių įgyvendinimo rezultatus. Atlikti bandymai ir pilotiniai projektai dažnai buvo riboto masto, vykdyti trumpą laiką ir esant specifinėms sąlygoms, todėl nežinia, ar tokie pat rezultatai pasikartotų panašias reformas įgyvendinus kitose šalyse. Taip pat ne visiškai aišku, kaip tokios priemonės ilgainiui paveiktų darbo rinką, atlyginimų lygį, kainų augimą, viešųjų finansų tvarumą ir pajamų nelygybę, taip pat, kaip keistųsi socialinė ir regioninė politika bei paramos sistemos tikslumas. Dėl to šios idėjos, nepaisant jų teorinio patrauklumo, turėtų būti vertinamos atsargiai – prieš diegiant jas plačiau būtina sukaupti daugiau patikimų duomenų, atlikti išsamesnius ir ilgesnės trukmės tyrimus, taip pat įvertinti galimas netikėtas pasekmes tiek ekonominiam, tiek socialiniam gyvenimui.